

A Mátrai Gravitációs és Geofizikai Laboratórium és kutatási programja

Ván Péter

 WIGNER Fizikai Kutatóközpont, Részecske és Magfizikai Intézet
Csillagászati és Földtud. Kutatóközp., Geodéziai és Geofizikai Int.
Miskolci Egyetem, Geofizikai Intézet

Budapest, 2016. május 5.

- 1 Bevezetés: a kövekről
- 2 Gravitációs hullámok interferometrikus detektálása: a zaj
- 3 A Mátrai Gravitációs és Geofizikai Laboratórium

A puha kövek I

A puha kövek II

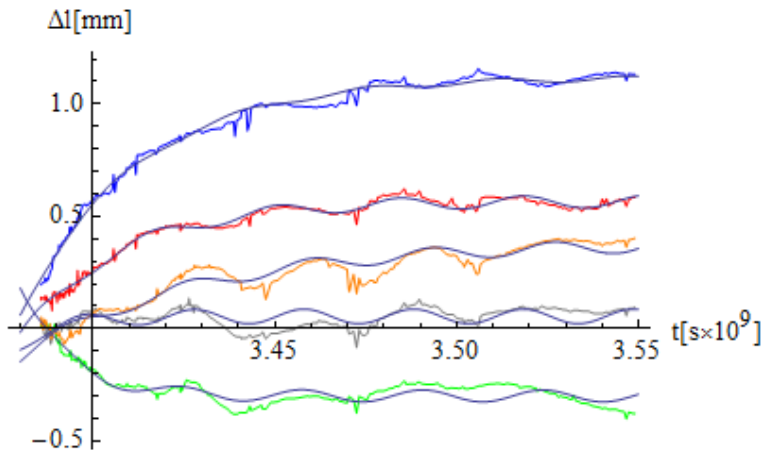

A puha kövek III

A kanadai Földalatti Kutatólaboratórium (Underground Research Laboratory) "Mine by" kísérlete:
420m mélyen, ép "Lac du Bonnett" gránitba robbantás nélkül fúrt 3.5 m átmérőjű kör keresztmetszetű alagút néhány év után.

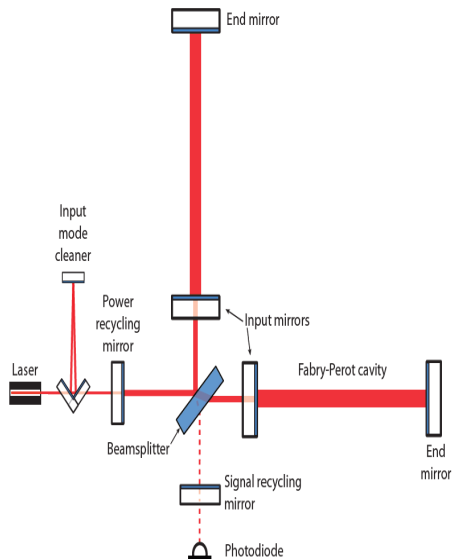
A puha kövek IV

A bátaapáti atomhulladéklerakó egyik extenzométerének adatai. A berendezés különböző hosszúságú mérőszálainak hosszváltozása az idő függvényében. Konvergencia sebessége néhány mm/év, a hullámzás az éves hőmérsékletingadozás hatásait mutatja.

Michelson interferométerek érzékenységének fejlődése

- Első gravitációs hullám detektor:
Kalifornia 1971. Karhossz 8.5 m,
érzékenység $\sim 10^{-16} 1/\sqrt{\text{Hz}}$
- Technikai újítások:
 - összehangolt karhossz ("dark fringe" működés),
 - teljesítmény recirkuláció,
 - Fabry-Perot karüregek,
 - bemeneti módus tisztítás,
 - jel újrafelhasználás
- Ma LIGO: karhossz 4000 m,
érzékenység $\sim 10^{-23} 1/\sqrt{\text{Hz}}$.
VIRGO: karhossz 3000 m,
érzékenység $\sim 4 \times 10^{-23} 1/\sqrt{\text{Hz}}$.

Mit mérnek?

A méter pontossága SI-ben: $\frac{\Delta l}{l} \sim 10^{-14}$

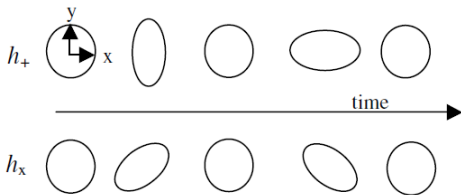
Az interferrometrikus detektorok pontossága: $\frac{\Delta l}{l} \sim 10^{-23}$

Hogy lehet ez?

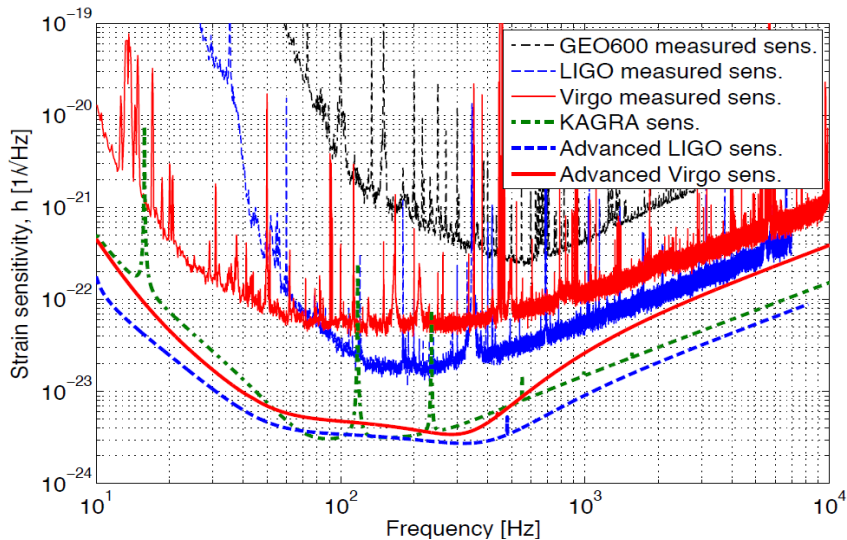
Távolságmérés = időmérés, mert a fénysebesség az SI-ben pontos érték.

Távolságmérés pontossága = a legpontosabb atomórák pontossága.

Itt: elliptikus polarizáció, relatív karhosszváltozás. Egyformaságeltérés.

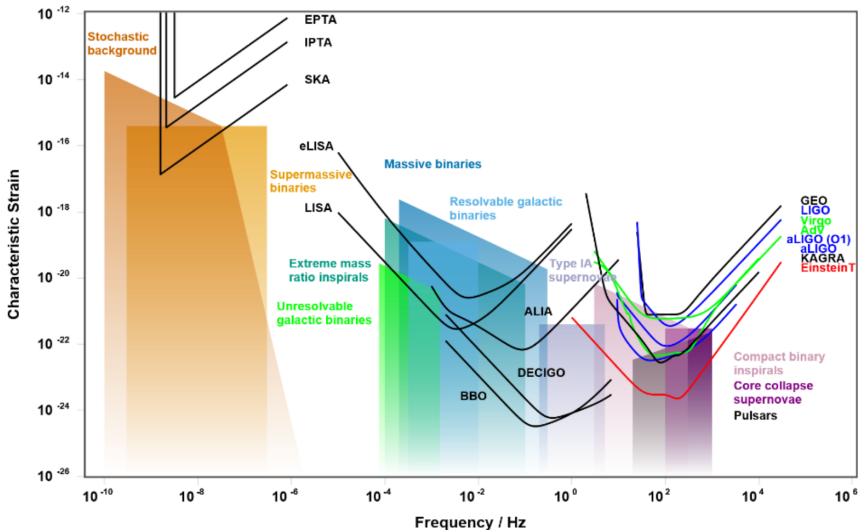

Érzékenységek

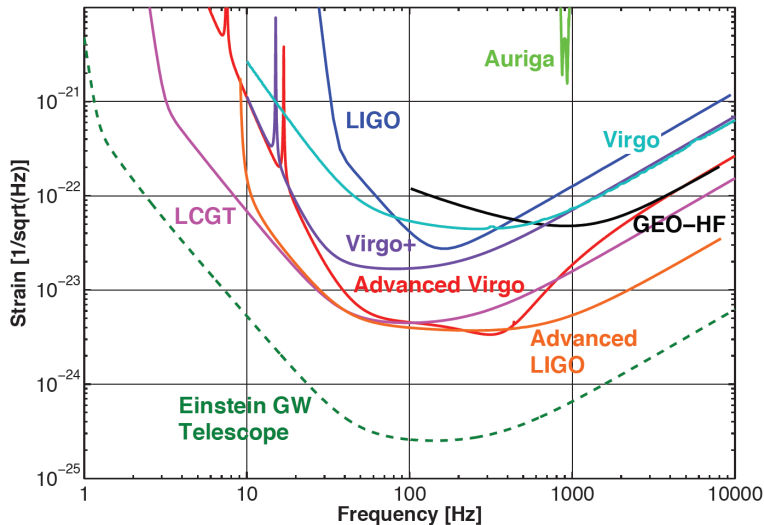

rezonanciák: 50Hz EU, 60Hz USA, ...

Gravitational Wave Detectors and Sources

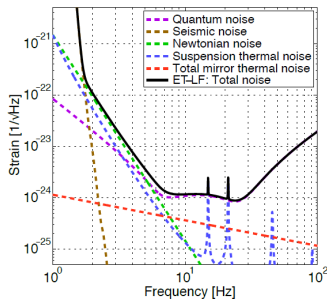
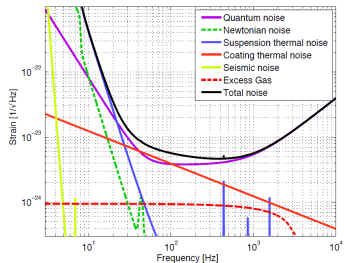
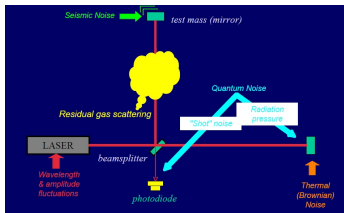
Érzékenységek ++

LCGT = Large-scale Cryogenic Gravitational wave Telescope = KAGRA

Zajforrások – fejlett Virgo és Einstein Teleszkóp

- Foton sörétzaj + Sugárnyomás zaj
→ standard kvantumzaj
- Newtoni zaj
- Termikus zaj: felfüggesztés és bevonat
- Szeizmikus zaj
- Maradék gázon szóródás

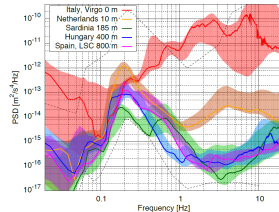

Zajalapok

- Kisebb zajt kevésbé kell csillapítani
- Alacsony frekvencián civilizációs és környezeti zajok
- 20Hz felett passzív alatta aktív csillapítás.
- Kompakt kettősök, összeolvadási idő:

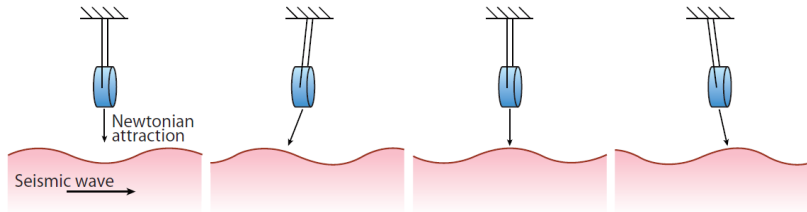
$$\tau_0 \sim f_0^{-8/3}$$

f_0 – kezdeti keringési frekvencia

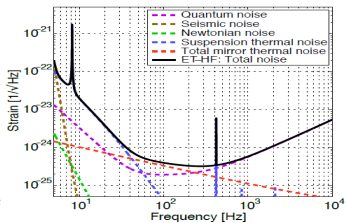
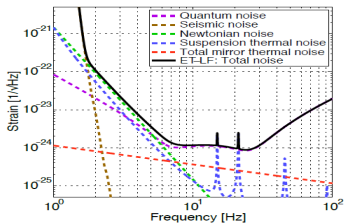
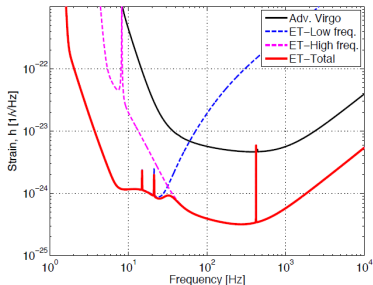
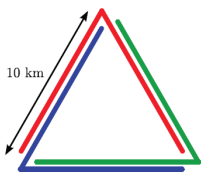
Newtoni zaj: közvetlen csatolás

Szeizmikus forrás: P-S és Rayleight hullámok

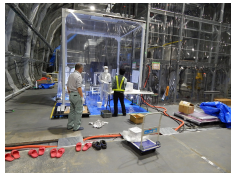
Aktív szűrés: közelemélet és mért átviteli függvények.

Harmadik generáció: Einstein Teleszkóp (európai álm)

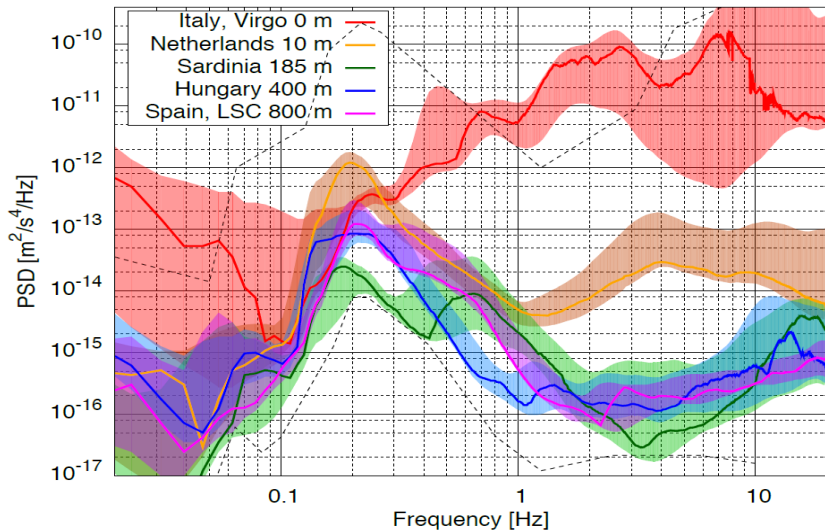

Érzékenysége 10-szerese a 2. generációnak: 1000-szer több esemény.

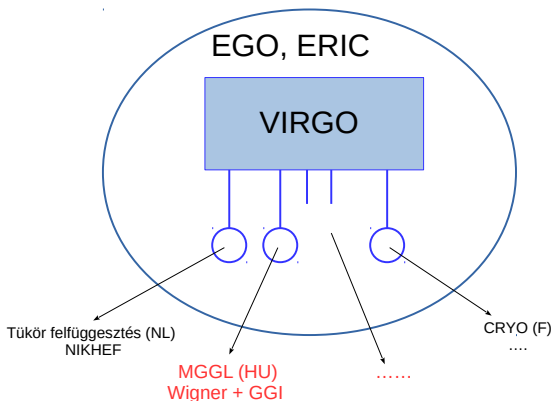
KAGRA

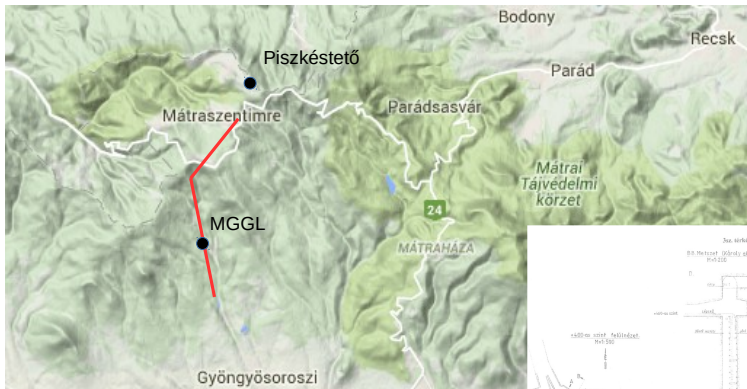
Hűtött tükrök a föld alatt. Fővizsgáló: Takaaki Kajati-san (0.5 Nobel 2015)

- MTA, Wigner FK Pizskézetői telephelye → Gyöngyösorosi,
- EGO: European Gravitational Observatories,
- EGO ERIC: European Res. Infrastructure Cons., 2016 őszén,
- IGRAINE: H2020 pályázat az ERIC megalakítására

MGGL - Hol van?

Mátrai Gravitációs és Geofizikai Laboratórium:

Gyöngyösoroszi bánya (ólom és cink), rekultiváció alatt

Károly táró: befelé 1325m, 70m mély.

A mátraszentimrei aknalejárát

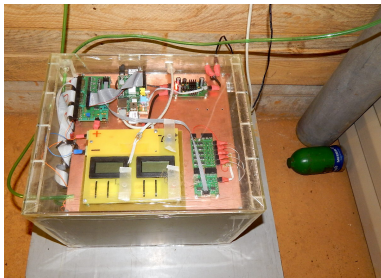

A Károly táró bejárata

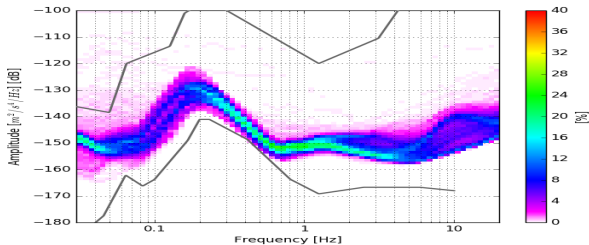
MGGL - Mi van benne?

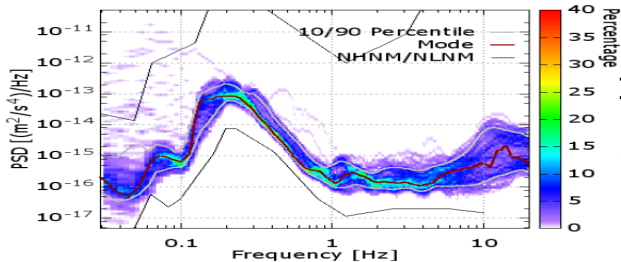
MGGL - műszerek

Előzetes eredmények

Mátra 2016, 70m.

Mátra 2007, 400m.

- A kövek lassan puhák
- GH detektálás jövője: az alacsony frekvenciák fontosak
- Fő korlátok: szeizmikus és Newtoni zaj

- MGGL zajmérések:
 - a Mátra szeizmikus, elektromágneses feltérképezése,
 - speciális infrahang detektorok és szeizmográfok bemérése
 - Newtoni zaj: kőzet átviteli függvény mérés
- MGGL kőzetmérések: általános kontinuumelmélet, kőreológia, atomhulladék, hővezetés, in situ feszültségek (ASR), ...

Az MGGL létrehozásában és fenntartásában közreműködő ipari partnereink

NITROKÉMIA Zrt., Balatonfűzfő

Udvardi Péter, vezérigazgató,
Váradi Árpád, projektvezető

Geo-Faber Zrt., Pécs

Töllösy Pál vezérigazgató,
Weisz Róbert projektvezető
Román Árpád bányamester

Az MGGL kutatások résztvevői

- Wigner FK.:
 - *Elméleti Fizika Főosztály:* Ván Péter, Vasúth Mátyás, Barnaföldi Gergely Gábor, Barta Dániel*, Kovács Róbert*,
 - *Innovatív Detektorfejlesztés Lendület csoport:* Varga Dezső, Oláh László, Pázmándi Péter*, ...
 - DAQ laboratórium: Dénes Ervin⁺, Dávid Ernő,
 - MGGL műszaki vezető: Huba Géza
- CsFK GGI: Wesztergom Viktor, Lemperger István, Gráczer Zoltán (külön köszönet a szeizmogrammokért), Wéber Zoltán, Cziffra Tibor, Novák Attila*, Süle Bálint*, ...
- Miskolci Egyetem: Dobróka Mihály
- Varsói Műszaki Egyetem: Tomek Bulik, Dorota Rosinska, Mariusz Suchenek
- NIKHEF, Hollandia: Jo van den Brand, Maria Bader*,
- Továbbá: Vásárhelyi Balázs (BME), Novák Tamás (KRF), Molnár József (Atomki), Fenyvesi Edit* (Atomki)

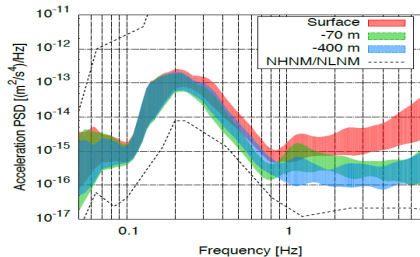
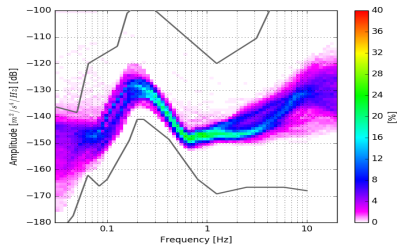
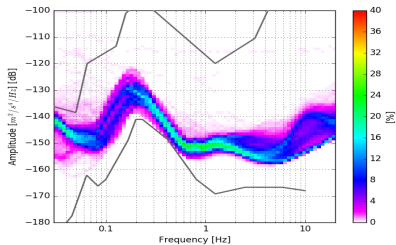
*doktorandusz v. MSc hallgató

Mátrai Gravitációs és Geofizikai Laboratóriumot ezennel megnyitottnak tekintjük

Az előadásban felhasználtam a Virgo kollaboráció és főleg M.G Beker számos ábráját.

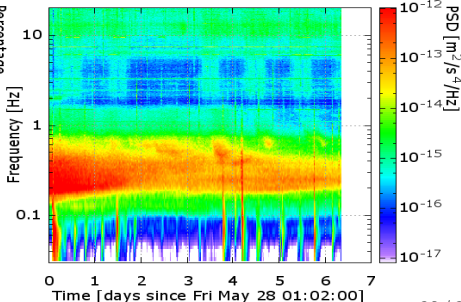
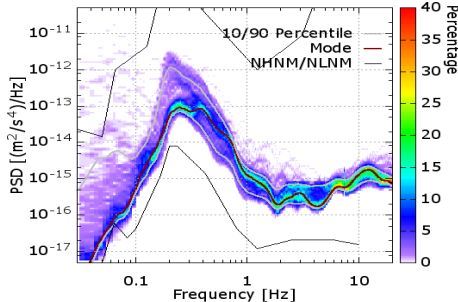
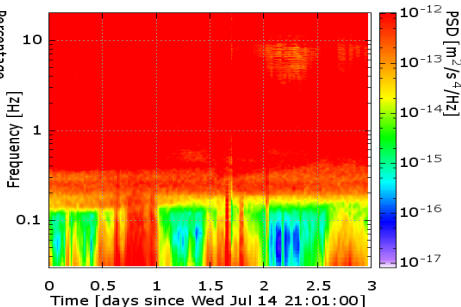
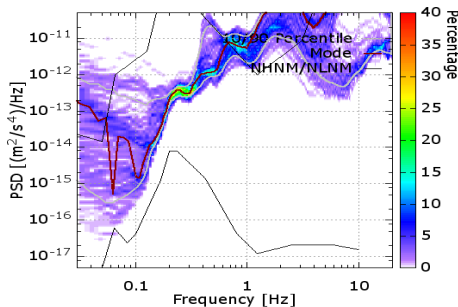

Előzetes eredmények: 2016 Piszkés+MGGL - 2007 mind

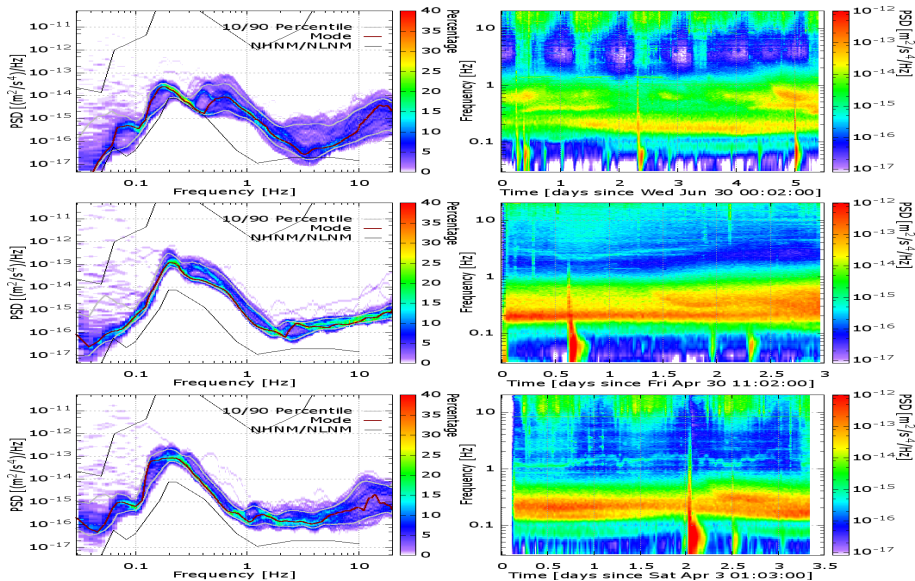

- Puha kövek zajonganak: mikroszeizmológia
- Folyékonyság időskála: atomhulladék
- Feszültségek a mélyben: bányászat és mélyépítés, Anelastic Strain Recovery
- Kőzetmérések, általános kontinuumelmélet?

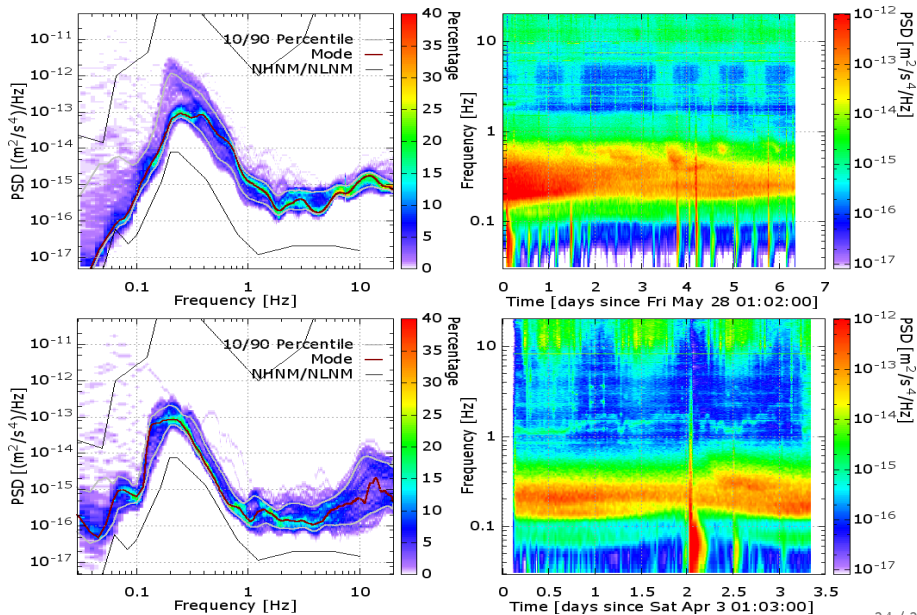
Virgo-Kagra (Kamioka, 1000m)

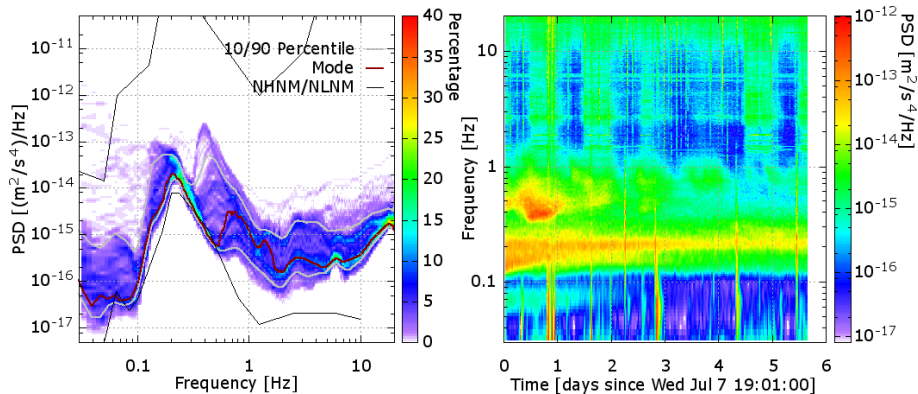
Szardínia (189m) - Pireneusok (900m) - Mátra (400m)

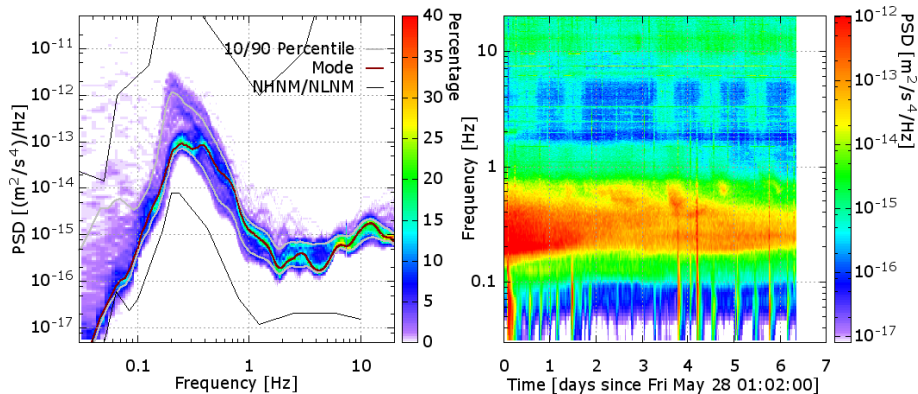
Mátra (400m) - Kamioka (1000m)

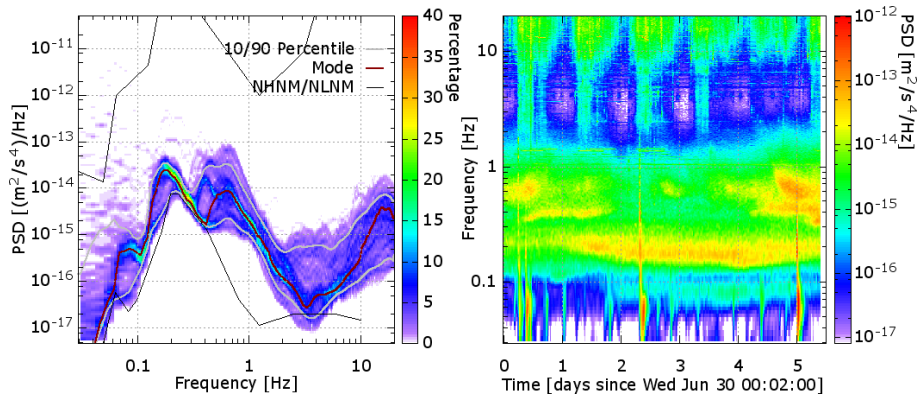
Gran Sasso, 1400m

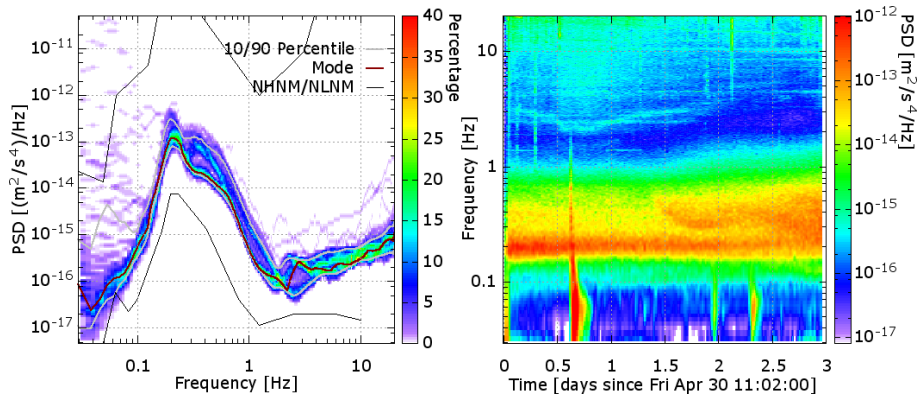
KAGRA, Kamioko, Japan

Szardínia

Pireneusok, Spanyolország, Canfrac

Gyöngyösoroszi

